

u odnosu prema engleskoj suptilnosti. Posljednje poglavlje ove cjeline, a ujedno i knjige, jest *Reforma Johna Wycliffea, oxfordskog profesora*, a bavi se njegovim životom i djelom, filozofijom i reformom. Tu su obrađene i tema Engleske u vrijeme Wycliffa, pitanje predestinacije i profesor Bradwardine kao i problemi kojima su se bavili Petar d' Ailly i Ivan Gerson.

Ovo opsežno djelo izvrstan je priručnik za sve one koji se bave filozofijom i teologijom, kao i za one koji žele bolje upoznati filozofsku misao srednjega vijeka na Zapadu. Tako da se može slobodno reći da će ova knjiga naći poklo-

nike među hrvatskim znanstvenicima, osobito po tome što je jedinstveno djelo te vrste prevedeno na hrvatski jezik. Njezina posebna vrijednost jest u sustavnosti izloženog gradiva i sveobuhvatnosti tekstova tako da daje izvrstan pregled i praktičan uvid u razvoj filozofske misli zapadnoeuropskoga civilizacijskog kruga u vrijeme rađanja Europe kakvu danas znamo. Također treba istaknuti kako je izdavanjem ovoga djela stvoren temelj za bazično upoznavanje filozofske misli duboko ukorijenjene u europsku kulturu, osobito u njezin kršćanski dio.

Daniel Patafta

**Jean-Yves LACOSTE – Gilles BERCEVILLE – Patrick DESCOURTIEUX –
Pierre GIBERT – Marc OZILLOU, *Povijest teologije, Kršćanska sadašnjost,*
Zagreb, 2013., 396. str.**

Knjiga *Povijest teologije* djelo je grupe autora koji su sažeto i pregledno nastojali dati uvid u razvoj teologije, odnosno teološke misli, od njezinih početaka pa sve do današnjih dana. Autori su u ovom djelu uspješno sintetizirali razvoj teološke misli, odnosno u obliku jedne vrste kompendija napravili svezak koji obuhvaća sve najvažnije trenutke razvoja teologije u dvije tisuće godina njezine povijesti. Samo djelo izvrstan je priručnik za sve one koje se bave teologijom kao i za one koji o njoj ne znaju ništa jer pruža sustavan i pregledan uvid u povijest teološke misli kroz stoljeća. Autorima su uspješno prikazati teologiju kao nešto što je dostupno svima onima koji su intelektualno budni i zainteresira-

ni za povijest kršćanske misli u njezinoj upućenosti na filozofiju i širu kulturu, kao i u njezinoj napetosti prema njima.

Prva cjelina *Biblijski temelji* tekst je Pierra Giberta, koji u ovome dijelu progovara u prvom redu o tome je li pojam teologije primjenjiv na Bibliju i je li Biblija duša teologije. Nakon toga osvrće se na teologiju kao anakroničan srednjovjekovni pojam i teologiju kao grčki pojam, koji je u isto vrijeme suvremen, ali i stran. Zatim progovara o Izraelovu iskustvu s posebnim naglaskom na narativnost i diskurzivnost te nastavlja s govorom o povijesti i o početku teologije, teološkim indukcijama, Bogu koji inaugurira i utemeljuje teologiju, zadržavajući se

još uvijek kod razvoja teološke misli kod starih Izraelaca. Na tome tragu nastavlja dalje govoreći o Bogu prorokâ i objavljuje s naglaskom na jednoj teološkoj kritici da bi se osvrnuo na proroštvo egzistencijalnih iskustava, povezujući ga s poimanjem nevidljivog Boga pa sve do kritike svetoga. Potom piše o biblijskoj teologiji objave, teologiji kao djelu ili učinku mudrosti, nakon toga govori o Septuaginti ili, kako autor kaže, djelu Sedamdesetorice, odnosno o implikacijama koje je s teološke strane izazvao grčki prijevod Staroga zavjeta. Napuštajući govor o starozavjetnoj teologiji i njezinu razvoju, Gibert se okreće Evanđeljima i njihovim teološkim načelima, napose progovara o proslovima Evanđelja te posebno o narativnosti i »diskursu« kod Pavla. Poglavlje završava apokaliptičnim razotkrivanjem povijesti, odnosno *logosom* i *erosom*. Ta prva cjelina sustavan je i zaokruženi pregled razvoja teološke misli i njezinih varijacija u biblijskom tekstu, odnosno od razjašnjenja samoga pojma teologije, preko starozavjetnoga razdoblja do novozavjetnih teoloških cjelina.

Patristička i bizantska teologija naslov je druge cjeline, čiji je autor Patrick Des-cortieux. Ta je cjelina posvećena vremenu koje možemo nazvati zlatnim dobom razvoja teološke misli, odnosno vremenu patristike i kasnije bizantske teologije prvih stoljeća kršćanstva. Autor kreće od njezinih početaka da bi zatim započeo s govorom o apologetima i prvoj velikoj teološkoj sintezi. Nakon toga okreće se pojavi teologije kod latinskih otaca da bi

zatim prešao na govor o velikim teozima aleksandrijske škole III. stoljeća i njoj suprotstavljene antiohijske škole. Slijedi govor o utjecaju Rima i prvim službenim odlukama baziranim na dokumentima Koncila kao svojevrsan uvod u zlatno doba teologije na Istoku a koje je povezano s djelovanjem Kapadočana. Nakon toga piše o trijumfu egzegeze, odnosu filozofije i teologije, osvrće se na vrijeme Nicejskoga koncila i razvoj teoloških škola na Istoku, kao i na velike učitelje latinske Crkve. Slijedi govor o vremenu nakon Augustina, utjecaju Lerinškoga kruga, zatim o galskim pastirima i govornicima, da bi nakon toga pisao o istočnom monaštvu i njegovim asketima teozima. Nestorijansko pitanje i Efeški koncil teme su koje prethode govoru o papama teozima i razvoju teologije na Istoku nakon Kalcedona. Slijedi niz tema vezanih uz koncile prvoga tisućljeća, osobito pojavu monofizitizma i preobražaja nestorijanizma, kao i uz govor o Drugome carigradskom koncilu. Zatim je tu tema pitanja Kristove volje i Treći carigradski koncil, spor oko slika ili ikonoklazam i to pitanje na Drugome nicejskom koncilu. Nakon toga slijedi vrijeme narušavanja jedinstva, odnosno razdvajanja Istoka i Zapada, oličeno kroz spor o *filioque*, pitanje teologa i filozofa, govor o latino-fronima te palamitsko pitanje. Cjelina završava Firentinskim koncilom, koji je pokušao ponovno uspostaviti jedinstvo Crkve Istoka i Zapada, kao i stvaranje unije, odnosno jedinstva s Koptima. I ta cjelina donosi zaokruženi pregled razvoja

teologije u različitim njezinim etapama od samih početaka obilježenih apologetskim promišljanjima do vrhunca u koncilskim i poslijekoncilskim razdobljima, da bi na kraju došao poseban osvrt na bizantsku teologiju i vrijeme narušavanja jedinstva kao i pokušaje njegova ponovnog uspostavljanja.

Najveća cjelina ove knjige posvećena je srednjovjekovnoj teologiji, vremenu koje je obilježeno snažnim i intenzivnim teološkim promišljanjem koje je sve do danas obilježilo zapadnu civilizaciju, osobito Crkvu Zapada. Autori cjeline *Srednjovjekovna teologija* jesu Marc Ozilou i Gilles Berceville, koji započinju s govorom o teologiji kao diskursu u vremenu od Bede Časnoga do Bonaventure, nadovezujući na to govor o patrističkom naslijeđu i »popisu obveza« srednjovjekovne teologije. Vrijeme od VIII. do IX. stoljeća na Zapadu je obilježeno kao vrijeme nastanka teologije, o čemu autori prvo progovaraju. Vrijeme je to Bede Časnoga i Alkuina, Ivana Skota Eriugene, vrijeme u kojem se teologija nalazi između dijalektike i metadiskursa. Slijedi razdoblje od X. do XI. stoljeća koje karakterizira prepirka oko dijalektike, odnosno djelovanje Lanfranka iz Pavije i njegova odnosa prema dijalektici, zatim djelovanje Petra Damjanskoga i retorike XI. stoljeća te pojava Anselma i njegove ljudske dijalektike i molitvenog dijaloga. Posebno je obrađen preporod XII. stoljeća s važnošću tekstova u srednjovjekovnom znanju kao i izrada zbirka sentencija. Vrijeme je to velikih učitelja teologije i njihovih

poduka. Nakon toga autori analiziraju čimbenike i tvorce obnove u XII. stoljeću. Posebno se bave teološkom obnovom oličenom u djelovanju škole u Chartresu i njezinim promišljanjem o čovjeku, svijetu i Bogu, zatim djelovanjem škole iz Svetog Viktora i njezinom enciklopedijskom perspektivom te pojavom Bernarda iz Clairvauxa i njegovom teologijom i retorikom iskustva. Na to se nadovezuju govorom o tvorcima teološke obnove. U prvom redu tu se misli na Anselma iz Laona, autora glosa i prvih zbirka teoloških sentencija, zatim na Petra Abelarda i njegov sukob sa starim učiteljima i metodološki prijedlog koji je predviđao način na koji se mogu otkloniti zapreke što su ometale da se dobro izvede program sabiranja sentencija koji su oni sami promicali. Ujedno je to vrijeme djelovanja Gilberta iz Poitiersa, koji ponovno otkriva Boetija i tvorac je hermeneutičke logike. Tu su obrađene i nezaobilazne *Sentencije* Petra Lombarda kada teologija postaje teologija sentencija. Obrađeni su i komentari *Sentencija* kao i pojava Alaina iz Lillea i njegova teološkog diskursa nasuprot filozofiji. Autori su posebnu pažnju posvetili vremenu XIII. stoljeća i pojavi prve franjevačke škole oličene u prvom redu u osobi Aleksandra Haleškoga i njegovu nedovršenom projektu djela *Summa Halensis*. Tu je i franjevac Roger Bacon i njegov pokušaj neuspjele obnove teologije i naposljetku Bonaventura, čija je teologija obilježena potragom za izrazom. Novo poglavlje posvećeno je sveučilišnoj teologiji, vremenu kada se ona našla između logike i

mistike. Autori prvo progovaraju o *Utilitas*, odnosno o srednjovjekovnom sveučilištu, da bi zatim prešli na *Auctoritas*, odnosno na govor o Pismu, svecima i filozofima. Ovdje su obrađena dva velikana teološke misli srednjega vijeka Albert Veliki, *sveopći naučitelj*, i Toma Akvinski, čiju teologiju obilježava evanđelje kao *divan savez* naravi i milosti. Slijedi govor o osudama iz 1277. godine, kada su se filozofi našli na sudu teologa. Time autori dolaze ponovno do velikih teoloških imena srednjega vijeka, do Ivana Dunsca Scota, čiju teologiju obilježava suptilnost logike u službi Krista i ljubavi, i Vilima Ockhama i njegove teološke obrane slobode i individuuma. Na kraju ove cjeline autori pišu o teološkim strujanjima na izmaku srednjega vijeka, razvoju nominalizma i drugih skolastičkih struja, kao i o mistici na rubovima sveučilišta.

Jean-Yves Lacoste autor je sljedeće cjeline *Od 16. do 18. stoljeća*, u kojem se obrađuje vrijeme za koje se može reći da je obilježeno geslom *Ecclesia reformanda, theologia reformanda*. Vrijeme je to reformacije i nastanka reformacijske teologije tako da autor započinje cjelinu upravo govorom o reformiranoj teologiji i njezinim očevima, njezinu širenju i učvršćivanju, da bi zatim prešao na tekst o ispovijesti vjere i katekizmima. Slijede teme o polemikama i katoličkoj reformi, reformaciji i kršćanskom humanizmu, neprekinutoj skolastici, korjenitoj reformi unutar katolicizma, kao i o skepticizmu i kršćanstvu. Obrađeno je i prijeporno pitanje novovjekovne katoličke teologije o čovjekovoj

slobodi i Božjoj uzročnosti, zatim Suarez i njegovo vrijeme, kao i teologija velikih katoličkih svetaca XVI. i XVII. stoljeća. Autor se ovdje osvrće i na pravoslavnu teologiju nakon 1453. godine, luteransku teologiju nakon Melanchtona, teologiju filozofa, teološka strujanja u anglikanstvu i pojavu jansenizma i galikanizma unutar katoličanstva. Zatim piše o kontinentalnom kalvinizmu, razvoju moralne teologije i kazuistike, pojavi augustinizma i augustinijanizma. Obrađen je i humanizam i pozitivna teologija, pojava kvijetizma, vrijeme od renesanse do prosvjetiteljstva sa svim njegovim obilježjima, nastanak naravne teologije i govor o Bogu koji se osjeća srcem. To je ujedno i vrijeme nastanka racionalizma nasuprot supranaturalizmu i govora o Isusu povijesti. Na kraju se autor pozabavio svađama unutar katoličke moralne teologije, pojavom Jonathana Edwardsa i braće Wesley, donosno američkog pijetizma, i pojavom prosvjetiteljstva. To razdoblje nabijeno je različitim društveno-povijesnim zbivanjima koja su imala dubokog odjeka na razvoj teološke misli na Zapadu, što je autor nastojao pregledno izložiti i sistematizirati iznoseći najbitnije faze razvoja teologije u vremenu obilježenom reformacijom i katoličkom obnovom te pojavom prosvjetiteljstva sa svim njegovim učincima.

Posljednja cjelina *Od 19. do 20. stoljeća* autora Jeana-Yvesa Lacosta posvećena je modernoj i suvremenoj teologiji. Zato ona započinje krajem prosvjetiteljstva i vremenom Hegelovih učenika i stoljećem

koje je obilježio Schleiermacher. Vrijeme je to obnove katoličke teologije započete u Tübingenu i nastavljene u Rimu. Slijedi govor o odnosu filozofije i teologije u katolicizmu, zatim govor o Pismu, povijesti i kritici. Samo XIX. stoljeće obilježeno je pojavom liberalizma koji je imao odjeka i u teološkoj misli. Nakon toga autor se bavi teologijom u anglosaksonskom svijetu, slavenofilskim pokretom i ruskom teologijom, kršćanstvom i socijalizmom, kritikom kritike i povratkom eshatologije. Posebno piše o katolicizmu između restauracije i modernističke krize, odnosu pravoslavlja i Zapada, pojavi Fourvièra, La Saulchoira i *nove teologije*. Obrađeno je vrijeme nakon dijalektičke teologije i djelovanje Karla Bartha i Hansa Ursa von Balthasara. Lacoste piše i o odnosu teologije i liturgije u okvirima liturgijskog

pokreta, kao i o onim misliocima i teolozima koji su obilježili spomenuto razdoblje. Slijedi tema o razdoblju između Maréchala i Przywara, a sve završava Drugim vatikanskim koncilom i koncilskom teologijom, kao i novim školama koje se nakon njega nastale.

Povijest teologije sustavan je i cjelovit prikaz razvoja teologije od njezinih početaka, odnosno prapočetaka u vjeri staroga Izraela, do suvremenih teoloških strujanja nakon Drugoga vatikanskog koncila. Autori cjelina nepristrano, objektivno i sažeto prate, bez izostavljanja bitnih podataka, razvoj teološke misli u svim povijesnim razdobljima. Pritom iznose sve relevantne činjenice i osobe koje su udarile pečat u dvije tisuće godine razvoja teologije.

Daniel Patafta

Alojzije ČONDIĆ, *Ustani, zove te. Bogoslovno-pastoralna razmišljanja, Crkva u svijetu, Split, 2013., 289 str.*

Pod znakovitim i poticajnim naslovom *Ustani, zove te. Bogoslovno-pastoralna razmišljanja*, u izdanju Crkve u svijetu iz Splita, godine 2013. objavio je dr. sc. Alojzije Čondić, docent na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu, knjigu koja donosi promišljanja iz područja pastoralne teologije. Uvijek raduje kada hrvatski pastoralni teolozi objave svoja djela. To je dokaz da se razmišlja, da se želi evanđelje što autentičnije zasaditi u vlastiti život i djelovanje, a onda i u život i djelovanje crkvene zajednice kojoj pripada. Pastoralna

teologija je teološka znanost koja reflektira prošlu, sadašnju i buduću crkvenu i društvenu praksu vjere. Ona je interdisciplinarno usmjerena i zadaća joj je kvalitetno povezati teoriju i praksu, stalno promišljati, usmjeravati, pratiti, vrednovati i poticati pastoralni rad Kristove zajednice, Crkve. Pastoralisti i pastoralna teologija nisu neka radionica gotovih pastoralnih uputa, obrazaca i prijedloga, nego su oni, kako autor knjige naglašava, pozvani »prožeto duhovnošću, oštromno istraživati i jasno prosuđivati 'znakove